

A RÁDAY GYŰJTEMÉNY ÉVKÖNYVE

VI.

5226

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000689225

Budapest, 1989.

Újabb adatok id. Bethlen István patrónusi tevékenységéhez

Közli: *Monok István*

Bethlen Gábor testvére, a fejedelemhez hasonlóan széleskörű patrónusi tevékenységet folytatott. A korabeli téziszfüzetek, s a régi magyarországi nyomtatványok alapján Heltai János összeállította az ő alumnusai adattárát is.¹ Jelen közleményünk Heltai János adatsorát egészíti ki néhány levéltári adat közreadásával.

Herepei János Tornai P. Gáspárról írott cikkében összefoglalja mindazt, amit a debreceni rektor külföldi iskolázásáról tudunk.² Az alább közölt levél igazolja Herepei föltevését, hogy Tornaira vonatkozik a kolozsvári sáfárpolgár 1630. augusztus 6-i feljegyzése: „Érkezék Peti Benedek debreceni polgár egy alumnus deákkal, ez mely jött onnét fellül az felső országból, académiából, az mely megyen Fejérvárra gubernátor uramhoz őnagyságához ugyana- zol debreceni szekéren.”³

Id. Bethlen István (a gubernátor) 1630. július 24-én Küküllővárról, Csomaközi András váradi vicekapitányhoz írt levelében a következőt olvashatjuk: „Az német felől írt leveleket is, melyeket includálva küldött levelében, nekem megadák. Ha pedig esztendő alatt egy Tornai Gáspár nevű alumnusok érkeznek onnan felől, kegyelmedet kérem, hogy az bíróval adasson mindjárt egy szekeret alája, hogy késedelem nélkül jöhessen hozzám, mert addig az öcsém meg nem indulhatnak Francofurtomból, míg költséget nem küldök utánok.”⁴

Tornai Gáspár tehát id. Bethlen István alumnusaként tanult az Odera melletti Frankfurt, majd Leyden egyetemén, s 1630. augusztus 6-án ért Kolozsvárra.⁵

A fenti levélrészletből az is kiderül, hogy id. Bethlen István vissza akarta küldeni őt Frankfurtba, hogy pénzt vigyen „öcséinek”. Tornai 1630. október 1-től debreceni rektor, tehát bizonyos, hogy nem ő ment vissza.⁶

Kik voltak azok, akiknek elfogyott a pénzük, s Frankfurtban kellett maradniok? Haller Gábor naplója alapján megválaszolható ez is: (1630. szeptember) „23. napján mentenek haza magyar nemesek ketten, az kiket itt Francofurtumban találtam, Daniel János, Bethlen János és gróf Bethlen Péter uram őnagysága praeceptora Theolcseki István uramék, az kik hatodfél esztendeig laktak ide fel tanulságnak okáért.”⁷

A Bethlen Péter kíséretében a frankfurti és leydeni egyetemen tanult, majd európai utazáson résztvett társaság tanulmányújtját öccse, ifj. Bethlen István viselte. Az ekkor kettévált csoport egyik része – Daniel János, Bethlen János, Tornai Gáspár, Tölcsseki István, Abaffy László – Leydenben maradt, s továbbra is Bethlen István támogatását élvezte. A továbbutazó társaság

– Bethlen Péter, Cseffei László, Bornemisza Ferenc, Pálóczi Horváth János, Kornis Gáspár – a fejedelem megbízásából diplomáciai feladatokat teljesített.

A Leydenben maradt Bethlen Jánost, aki a család betleni ágából származott, Bethlen Gábor nem szívesen támogatta. Id. Bethlen István volt az, aki atyai gonddal kísérte az ő tanulását is. 1637. május 31-én írott levelében említi, hogy a még kijelölendő új kísérőkkel arra is utasítást küld, hogy Bethlen „Jancsi”-t milyen körülmények közt, milyen összeggel hagyják hátra „Tornai urammal együtt”, aki Bethlen Jánosnak is nevelője volt. Nem örült egyébként annak, hogy alumnusai szétválnak. 1627. augusztus 26-án írt levelének utószavában is sajnálkozott ezért.⁸

Tölcseki István taníttatásáról is id. Bethlen István gondoskodott, tehát szerette volna, ha ő is elkíséri fiát további útján.⁹

Aztán sikerült új kísérőket találni Bethlen Péter belgiumi, angliai, franciászági és itáliai útjához, s Tölcseki is maradt Leydenben. 1630 koraőszén indultak csak haza, de költség híján meg kellett állniok Frankfurtban. Id. Bethlen István ide küldött nekik pénzt, s föltehetően az év végére haza is értek.¹⁰

1. HELTAI János: Adattár a heidelbergi egyetemen 1595–1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról. (*Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, 1980. Bp. 1982. 243–247.; Id. Bethlen Istvánra: 262.)
2. *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* (Szerk. KESERŰ Bálint) I. Szeged, 1965. (a továbbiakban *Adattár*). 310–312.
3. Idézi HERPEI, *Adattár* I. 311.
4. Az Erdélyi Múzeum Levéltára, (Kolozsvár): Gróf Gyulai és Gróf Kuun család lt. (Mikrofilm az MTA Könyvtárában: Mf. B. 348.)
5. Nem helytálló tehát Herepei János föltevése, hogy a fejedelem alumnusa lett volna. (*Adattár* I. 310.)
6. *Adattár* I. 311 és hivatkozásai.
7. *Erdélyi Történelmi Adatok*. IV. Szerk. SZABÓ Károly. Kolozsvár, 1862. 5.
8. Ld. „Idősb Bethlen István levelei” című adatközlésünket ebben a kötetben, 204. lap
9. Uo.
10. Ha 1630. szeptember 23-án elindultak Frankfurtból (*Adattár* I. 310.), akkor az év végéig hazazértek.

TARTALOMJEGYZÉK

Kecskeméti Károly: A közép-európai vallásföldrajz néhány állandó vonása (10–18. század)	3
Tóth István György: Iskola és reformáció Körmenten a 16–18. században. . .	10
Köpeczi Béla: A bujdosó Rákóczi vallásossága és szellemi hagyatéka	22
Tóth Endre: Debreceni Ember Pál, az egyháztörténész (2. közlemény)	34
Kiss Géza: Az ormánsági református gyülekezetek Báthory Gábor püspök egyházlátogatása tükrében 1817	55
Szigeti Jenő: Hódmezővásárhely lelki válsága. 1863–1966	85

Közlemények

Bucsay Mihály: Wittenberg Debreceni Ember Pál ellen (Egy hitvita és háttere)	111
Trócsányi Zsolt: Az 1751. évi erdélyi aposztázia-rendelet	120
K. Fogarasi Zsuzsa: A szabadszállási református templom festett faanyag töredékei	126
Balázs László: A Ráday-család és könyvtára	135
Beliczay Angéla: Szemere Pál könyvtára	144
Mályusz Elemér: A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság történeti forráskiadványai	159
Pomogáts Béla: Erdély költője. Száz éve született Áprily Lajos	173

Adattár

Szikszai Fabricius Balázs levelei Melith Istvánhoz. Közli: Szabó András	181
Tamás pap esete (Epizód Jászó 16. századi egyháztörténetéből). Közli: Szabó András	185
Bethlen Gábor és bujdosótársainak levele VIII. Kelemen pápához. Közli: Tóth István György	189
Adalékok iktári Bethlen Péter peregrinációja történetéhez 1. Idősb Bethlen István levelei (1622–1628). Közli: Monok István	193
2. Emlékkönyvi bejegyzések. Közli: Gömöri György	205
Ujabb adatok id. Bethlen István patrónusi tevékenységéhez. Közli: Monok István	208
Jezsuita jelentés az erdélyi egyházi helyzetről. 1650. Közli: Benda Kálmán és Kenéz Győző	210
Kiegészítések Monok István „A gyöngyösi református gyülekezet lelki- pásztorai és tanítói” c. munkájához. Közli: Szakály Ferenc	233
Kazinczy bejegyzései Szemere Pál könyveiben. Pap László jegyzeteiből közli: Beliczay Angéla	239
Fülep Lajos levelei Ravasz Lászlóhoz. Közli: Nagy Edit (2., befejező rész)	244
Stern Samu visszaemlékezései a Zsidó Világtanács tevékenységéről 1944-ben. Közreadja: Schmidt Mária	266
Beszélgetés Ravasz Lászlóval. Közli: Vezér Erzsébet	305

Könyvismertetések

L. A. de Vermes (kiadó): Calvin et la Hongrie. (Jean Bérenger)	327
Szántó Konrád: A katolikus egyház története: I–II. (Márkus Mihály)	328
Bálint István János (szerk.): Adalékok a 16–20. századi magyar művelődés történetéhez. (Péter Katalin)	331
Dankó Imre – Küllös Imola (szerk.): Vallási néprajz. I–II. (Hegy Imre)	335
Izvoara și mărturii referitoare la evreii din România. Ed. Victor Eskenasy (Lipcsey Ildikó)	337
Csohány János: Az 1894–95. évi magyarországi egyházpolitikai törvények és a református közvélemény. (Tibori János)	340
Gyülekezetektörténet – helytörténet (Für Lajos, Balázs László, Benda Kálmán)	342

Krónika

Csomasz Tóth Kálmán köszöntése (Szűcs Ferenc)	347
Pap László búcsúztatása (Benda Kálmán)	349
Utolsó búcsú Asztalos Miklóstól (Benda Kálmán)	350
Egy kiváló tudós és jóbarát elment. Zsindely Endre, 1929–1986. (Ladányi Sándor)	351
Beszámoló a Ráday Könyvtár kötéstábláinak vizsgálatáról (Sz. Koroknay Éva)	354
Visszaemlékezések, kiállítások a Nantes-i Ediktum visszavonásának (1685) 300. évfordulója alkalmából (Búza János, Benda Kálmán)	361
Imre Lajos kiállítása elé (Bibó István)	363
Igazgatói jelentés a Ráday Gyűjtemény 1985. évi munkájáról (Benda Kálmán)	364
Igazgatói jelentés a Ráday Gyűjtemény 1986. évi munkájáról (Benda Kálmán)	368
Igazgatói jelentés a Ráday Gyűjtemény 1987. évi munkájáról (Benda Kálmán)	370
A Ráday Gyűjtemény munkatársainak 1985–1987. évi tudományos és népszerűsítő munkássága	374
Az Évkönyv munkatársai	378